

Pázmány Law Working Papers

2014/30.

Csehi Zoltán

Az egyoldalú szerződésmódosítás általános kérdései

A tanulmány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0002. sz. projektje
(A tudományos kutatások kibontakoztatása a PPKE-n) támogatásával készült.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest
<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

AZ EGYOLDALÚ SZERZŐDÉSMÓDOSÍTÁS ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

CSEHI Zoltán*

Bevezető

Az Új Ptk., a 2013. évi V. törvény szabályozza a felek kölcsönös és egybehangzó akaratlan alapuló szerződésmódosítását, azzal a további tényállási elemmel kibővítve, amely külön kimondja az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét.¹ Az új magánjogi kódex a szerződésmódosítás törvényben szabályozott eseteit így külön tényállással bővíti az egyoldalú szerződésmódosításra vonatkozó norma beiktatásával. A 6. könyv 191. § (4) bekezdése szerint: „*A szerződés tartalmát valamelyik fél egyoldalúan akkor módosíthatja, ha ezt a szerződésben kikötötték, vagy ha a felet erre jogszabály feljogosítja.*” Ennek a szabálynak a jövőbeli alkalmazásáról szól a jelen tanulmányunk.

A Kúria 2012 decemberében tette közzé a 2/2012. (XII. 10.) PK véleményét a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségével kapcsolatban.² Ez utóbbi vélemény az egyoldalú szerződés

* Tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék.

¹ 6:191. § [A szerződés felek általi módosítása]

- (1) A felek közös megegyezéssel módosíthatják a szerződés tartalmát vagy megváltoztathatják kötelezettségvállalásuk jogcímét.
- (2) A szerződésnek a módosítással nem érintett része változatlan marad. A kötelezettség biztosítására szolgáló zálogjog és kezesség fennmarad, de a zálogkötelezett és a kezes helyzete hozzájárulásuk nélkül nem válhat terhesebbé.
- (3) A szerződés módosítására a szerződés megkötésére vonatkozó rendelkezéseket kell megfelelően alkalmazni.
- (4) A szerződés tartalmát valamelyik fél egyoldalúan akkor módosíthatja, ha ezt a szerződésben kikötötték, vagy ha a felet erre jogszabály feljogosítja.

² Ld. a Bírósági Határozatok 2013/2. számát további anyagokkal.

módosítás lehetőségét kimondja. Jelen tanulmányunk a Kúria véleményénél szélesebb és általánosabb megközelítésben kívánja a témát tárgyalni.

1. Magánjogi premisszák

Magánjogunk szabályai számos ki nem mondott, még csak meg sem fogalmazott hipotézisen alapulnak: ilyenek például – a teljesség igénye nélkül – (1) az adósnak van vagyona, tehát a kötelezettségért helyt fog tud állni, csak érvényesíteni kell vele szemben; (2) egy hasonló másik premissza az idő szempontjai a szerződések életében, amely csak kivételesen jut érvényre jogviták eldöntésénél: ennek a lényege szerint a szerződés idő-dimenziója lényegében függetlenedik, elválik a külső valóság idődimenziójától;³ (3) harmadikként a szabályozási közeg állandósága, amely alatt azt értjük, hogy a szerződéskötés időpontjának társadalmi-gazdasági közege vélelmezhetően állandó marad, alapvetően nem változik; (4) vagy egy további premissza a szerződéses arányosság elve, melynek eredete meglehetősen régi, alkalmazása viszont mint ultima ratio hangzik el bírói verdiktekben. Még sorolhatnám a hasonló vélelmeket, feltételezéseket, amelyek a szerződéses kötelelem erejéhez érdemben hozzájárulnak, de ezek közül most egyet vizsgálunk, a szerződéskötés követő változásoknak a lehetséges hatását a szerződéses kötelelem jogi érvényességére, jogi erejére és érvényesíthetőségére.

Ez utóbbi tétel, miszerint a magánjogi szabályok túlnyomó többsége arra épül, hogy a szerződéses jogviszony keletkezésének időpontjában a felek társadalmi-gazdasági közege tartós marad, vélelemként él. De amint tudjuk jelen békés viszonyok között – arra gondolok, hogy nincs sem háború, sem országon belső társadalmi forradalom –, a finom érzületű szabályok érzékenysége bizonyos gazdasági változásokra nem képes reagálni. A jogi helyzetek mindig valamilyen társadalmi-gazdasági koordináta rendszerben születnek, ennek a tartósságát a magánjog nem tudja garantálni, viszont az esetek döntő többségében nem is tud mit kezdeni ezen külső körülmények – externáliák – megváltozásával. Mi is alapvetően azt valljuk, ezen koordináták változásai nem vezetnek közvetlenül a kötelelem megszűnéséhez vagy változásához, hiszen a „kötelelem éli a maga világát”, amely alatt azt értjük, hogy a keletkezéskori (tipikusan szerződéskötés időpontjában) vállalt, illetve keletkezett szolgáltatás és annak ellenértéke egymás irányában fennálló, a felek által kialakított érték- és érdekhelyze-

³ Ld. CSEHI Zoltán: *A Polgári Törvénykönyv időfogalma és magánjogunk időfelfogása*. Budapest, Pázmány Press, 2013.

te változatlan, és ezen változatlanság az, amely a szerződéses kötelelem kikény-szeríthetőségét garantálja.

Természetesen ismerünk szabályokat, amelyek tekintettel vannak a kötelelem keletkezési körülményeit érintő utólagos változásokra, de ezek a szabályok kivételekként élnek. Miért nem állhat el a kezes a kezesi szerződéstől, ha anyagi helyzete romlik, vagy családi állapota változik? Mert ezzel a hitelező érdeke jelentősen sérülhet, még egy kvázi vagyontalan kezes esetében is. A jogosult irányába vállalt szolgáltatás jogi megtartása kizárólag a jogosulti érdeket veszi alapul és egyedül azt értékeli. A példákat lehetne még sorolni.

2. Szerződésmódosítás értelmei

A témánk az egyoldalú szerződésmódosítás kérdései. Mit értünk szerződésmódosítás alatt ebben a körben? A vizsgálatunkat szűkítenünk kell a szerződés tartalmára (alanyváltozást és hasonlókát mellőzve), a szerződéses szolgáltatást érintő változásokra, amely a szolgáltatás mennyiségére, minőségére, idejére, módjára, helyére, szerződésszegésének a szankcionálására vonatkozhat.

A felek közös akaratán alapuló szerződésmódosítással nem foglalkozunk, a kérdésünk arra irányul, vajon a felek köthetnek-e érvényesen olyan megállapodást, amely alapján az egyik fél felhatalmazza a másikat, hogy – adott feltételek beállta esetén, kivételesen olyan esetben még ilyen feltételek meghatározása nélkül is – a szerződés tartalmát, a szerződéses szolgáltatást vagy annak egy részét egyoldalúan, mind a két félre kötelező erővel módosíthassa. A válasz szerintem közel sem egyértelmű abban a tekintetben, hogy a felek autonómiája vajon felülírhatja-e azt a szintén íratlan másik alapelvet, hogy a szerződéskötéskor létrejött, és a feleket megillető értéktartalmat, amelyet a megkötött szerződés mind a két fél részére kölcsönösen biztosít, bármelyik fél egyoldalúan feladhassa a másik javára. Más szavakkal, a szerződéskötéssel létesített és így a jog által biztosított értékről – még egyszer hangsúlyozva: amelyet a szerződéses kötelelem megtestesít – akként rendelkezzen, hogy azt a másik fél – alapvetően a körülmények változásai esetén – egyoldalúan, szabadon megváltoztassa, és ezen értéktartalom eredeti arányaira, az adott helyzethez és annak külső körülményeihez kötött megállapodást ekként a megváltozott körülmények szerint módosítsa. Vajon ezen értéktartalomra, és annak szerződéskötés kori, tehát adott időhöz és helyhez, külső körülményekhez (akkori piachoz, kereslethez-kínálathoz) tapadó, és ebben a feltételrendszerben megszülető, ebben a feltételrendszerben előre látható kockázatokkal kalkulált értékviszony maradjon meg

a maga merevségében annak, aminek megszületett, vagy pedig – alapvetően ha hosszabb időre vonatkozó szerződéses kapcsolatról van szó – a mindenkori külső körülmények változásaihoz hozzáillesztendő értékarányban állapodtak meg?

Végső soron a kérdés akként is felvethető: mire is vonatkozik a szerződés? Egy adott időben fennálló feltételrendszerre és az akkor látható kockázati körülményekre, vagy a felek szolgáltatásai értékarányának az idő és a külső körülmények közti megtartására?

Tekintettel arra a kodifikációs premisszára, amely nem csak az 1959-es Ptk., de a hasonló jogszabályok alapjául szolgált, és amely a kötelmet, a szerződést, alapvetően egy egyszeri szolgáltatás-nyújtásnak és az ellenérték megfizetésének, az ellenérték egyszeri nyújtásának időbeli és térbeli koordinátaiban helyezi el és ekként modellezi, ez a kiindulópontja annak, hogy a kötelelem keletkezés utáni tények hatása a kötelelemre lényegében – néhány kivételtől eltekintve – szabályozatlan. Mivel szerződéseink jelentős része egyszeri szolgáltatás nyújtására vonatkozik, ezen a mintán képződött és absztrahálódott a normavilág és erre épül jogi gondolkodásunk is. Nem véletlen, hogy az a jogi kívánság és vágy, amit a felek az egyoldalú szerződésmódosítással próbálnak megoldani olyan nehézkes, hiszen az 1959-es Ptk. és egyéb szabályaink normavilága ezzel teljesen ellentétes.

Az 1996-os Hpt. sokszor idézett 210. §-ának kivételes normái ezzel küzdenek:⁴ az általános szabályozáshoz képest kívánt egyértelmű, a bankok számára követhető kivételt megfogalmazni. Továbbá az ehhez hasonló szabályok, mint a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtásáról szóló 2009. évi LXXXV. törvény 15. §-a,⁵ a fogyasztónak nyújtott kölcsönről szóló 2009. évi CLXII. törvény

⁴ 1996. évi CXX. törvény 210. § (1) bekezdés teljes szövege a jelen tanulmány Függelékében megtalálható.

⁵ 15. § (1) A keretszerződés módosítását a pénzforgalmi szolgáltató kizárólag a 8. §-ban meghatározott módon kezdeményezheti a módosítás hatálybalépését megelőzően legalább két hónappal.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott határidő azon a napon jár le, amely számánál fogva a kezdőnapnak megfelelő, ha pedig ez a nap a lejárat hónapjában hiányzik, a hó utolsó napján.

(3) A keretszerződés módosításának kezdeményezése esetén a pénzforgalmi szolgáltató köteles az ügyfelet tájékoztatni arról, hogy a módosítást az ügyfél részéről akkor lehet elfogadottnak tekinteni, ha annak hatálybalépése előtt a szolgáltatót nem tájékoztatta arról, hogy a módosítást nem fogadja el. A tájékoztatásnak arra is ki kell terjednie, hogy a módosítás hatálybalépése előtti napig az ügyfél jogosult a keretszerződés azonnali és díj-, költség- vagy egyéb fizetési kötelezettségmentes felmondására.

(4) A kamatláb vagy átváltási árfolyam módosítására a (2) bekezdés szerinti értesítés nélkül és azonnal is sor kerülhet, ha a felek ezt a lehetőséget a keretszerződésben kikötötték, és a változások a 10. § c) pontjának *cb)* pontjában meghatározott referencia-kamatlábban vagy referencia-árfolyamon alapulnak.

18. §-a,⁶ valamint a szerződésben előírt kamat egyoldalú módosításának feltételeiről szóló 275/2010. (XII. 15.) Korm. rendelet előírásai tükrében a Ptk.-felfogást erősebbnek tartó bírói magánjog-felfogással szemben is nehezen érvényesíthetők.

3. Szerződésmódosítás az 1959-es Ptk.-ban

A szerződésmódosítás gondolata és tartalma végletesen leegyszerűsödött az 1959-es Polgári Törvénykönyv megalkotásával. A szerződésmódosítás magában foglalja a szerződés bármely elemének változását, legyen az a szerződéses szolgáltatás tartalma, jogalapja, azaz a kötelezettségvállalás jogcíme, vagy bármely más eleme, a teljesítés helye, ideje, a szolgáltatás minősége, kötbérkötés vagy kamatmérték változtatása. Sőt, az 1959-es Ptk. hivatalos tankönyvének⁷ számító véleménye szerint az engedményezés a szerződés alanyaiban bekövetkező egyetemleges jogutódlásnak számít. Ilyen és ehhez hasonló dogmatikai hibák aknákként élnek és robbannak napjainkban is. Az egész szerződésmódosítás ezen koncepciója valahol hibás és teljesen irreális, hiszen miként maradhatna ugyanaz a szerződés, amely eredetileg adásvétel volt, és a felek átalakítják például lízing szerződéssé. A megváltozott – módosított – szerződés a korábbi szerződés nem érintett részeivel együtt él tovább, az eredeti szerződés egy későbbi időpontban átalakul, és ezen időponttól párhuzamosan és összefonódva él a régi és új tartalommal, megváltozott résszel. A mai napig élő szabály szerint a felek közös akarattal a szerződést szabadon megváltoztathatják, talán csak az idő szabhat gátat szabadságuknak, így a teljesebbé ment és le-

(5) A pénzforgalmi szolgáltató a kamatláb változásáról az ügyfelet a 8. §-ban és a 9. §-ban meghatározott módon köteles tájékoztatni kivéve, ha a keretszerződés szerint abban állapodtak meg, hogy a pénzforgalmi szolgáltató a tájékoztatást az ügyfél részére meghatározott gyakorisággal és módon adja meg. A kamat vagy árfolyam ügyfél számára előnyös változása esetén a pénzforgalmi szolgáltatót tájékoztatási kötelezettség nem terheli.

⁶ 18. § (1) Hitelkamat és a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatás – ideértve díjat, jutalékot és költséget – módosítása esetén a hitelező a módosítás hatálybalépését megelőzően köteles tájékoztatni a fogyasztót papíron vagy más tartós adathordozón a módosítás tényéről, a hitelkamat vagy a hitelkamaton kívüli minden egyéb ellenszolgáltatás új mértékéről, a módosítást követően fizetendő törlesztőrészletek várható összegéről, és ha ennek kapcsán a törlesztőrészletek száma vagy a törlesztés gyakorisága változik, ennek tényéről.

(2) A referencia-kamatlábhoz kötött hitelkamat esetén a felek az (1) bekezdéstől eltérően a hitelszerződésben megállapodhatnak arról, hogy a hitelező a fogyasztót rendszeresen honlapján és az ügyfelek számára nyitva álló helyiségében kifüggesztve tájékoztatja a referencia-kamatláb változásáról.

⁷ VILÁGHY Miklós – EÖRSI Gyula: *Magyar Polgári Jog. I. kötet*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965. 435–36.

zárt ügyletek utólagos módosítása az, ami kérdéseket vet fel. Ettől szinte teljesen eltért Szladits felfogása, aki szerint a kötelelem bármely részének módosulása új kötelmet hoz létre.⁸

Jelenlegi szabályunk a jogcím változást is szerződés módosításnak tartja, míg a régi magyar jog a szerződés módosítás körében a jogalap, a szolgáltatás fő tárgya és a gazdasági cél azonosságát követelte meg, minden más változás a szerződés módosítás körébe tartozott.

4. Szerződés módosítás a szocializmus előtti magyar magánjogban

A régi magyar jog felfogásában az újítást (noválást) azzal különböztették meg a szerződés módosítástól, hogy az újítás nyomán a régi, eredeti kötelelem megszűnt és egy új kötelelem keletkezett. Újításról akkor beszéltek, ha az eredeti kötelelem nem került teljesítésre, a régi kötelelem elenyészett és helyébe új kötelelem lépett. Az újítás ezért az eredeti kötelemben vállalt szolgáltatás jogalapjának vagy a főszolgáltatásnak a megváltoztatását jelentette. A bírói gyakorlat szabályától eltért az Mtj. 1278. §-a, amely lényegében a jogalap változtatására szűkítette volna az újítás esetét. A bírói jogunk a jogalap azonossága esetén a „követelés tartalmának megváltoztatását, a szolgáltatás fő tárgyának felcserélését jelenti”.⁹ Az újítás révén az új kötelelem-vállalással a régi megszűnt, a felek közti megállapodás lényege az kellett hogy legyen, hogy a régi kötelmet egy újjal váltsák fel. Ez a szándék avatta a megállapodást újítássá, a régit az új kötelelem-vállalás helyettesíti. Ennek hiányába az új kötelelem régit felváltó, helyettesítő jellegét nem lehetett vélelmezni. A régi és az új kötelelem viszonyát az is jellemezte, hogy csak érvényes és fennálló régi kötelmet lehetett újjal noválni, illetve ha az új kötelelem érvénytelen lett volna, az nem oltotta ki a régi kötelmet. Semmis ügyletből eredő követelést nem lehetett noválni, és az új, novált követelést sem lehetett bírói úton érvényesíteni (Mtj. 1729. §).¹⁰ Az adós nem érvényesíthette a régi követeléssel szembeni kifogásait, ha azokat a noválás kapcsán nem tartotta fenn. A

⁸ Kötelelem bármelyik része megváltozik – lényegében új kötelelem áll elő, ld. SZLADITS Károly: Kötelelem jogalkata. In: *Glossza Grosschmid Béni fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez*. Második kötet, II. rész. Budapest, Grill, 1933. 551.

⁹ GÖRÖG Frigyes: A kötelelem módosulása. In: SZLADITS Károly: *Magyar magánjog. Kötelmi jog Általános része*. Budapest, Grill, 1941. 546.

¹⁰ Uo. 548.

gyakorlat szerint a fenntartott és a nováláskor nem ismert kifogásokat érvényesíthette az adós a novált követeléssel szemben. Az elévülést még ez utóbbi esetben sem érvényesíthette az adós, miután az elévült követelés a megújítása révén érvényesíthetővé vált.¹¹ A régi, eredeti követelést biztosító mellék-kötelezettségek a noválással megszűntek, hiszen új kötelelem keletkezett. Ezzel ellentétes álláspont szerint az újítás nem azonosítható a teljesítéssel, ezért a jogosultra nézve indokolatlan, miért veszítse el biztosítékait mielőtt követeléséhez hozzájutott. Az Mtj. Javaslata szerint a mellékkötelezettségeket a nováció nem érintette, de nem is válhattak súlyosabbá a mellékkötelezettek számára.

A *constitutum debiti* – alapkötelelem teljesítésére vonatkozó újabb ígéret – nem minősült újításnak, hiszen az az eredeti kötelezettséget nem szüntette meg, hanem megerősítette.

A régi tan elismerte a bírói szerződésmódosítás lehetőségét a válság hatásként előállott olyan helyzetekben, amikor a szerződéskötéskor kialakult érték-ellenérték viszony a külső körülmények változása kapcsán a felek tartós viszonyában az egyik fél hátrányára jelentősen megváltozott. Az erre vonatkozó meghatározások alapján az olvasható ki, hogy a bírói szerződésmódosítás kivételes jellegű maradt, és alapvetően az eredeti érték-ellenérték arányának feleken kívüli okokból történt jelentős módosulása adott arra lehetőséget.

Ez a norma került át az 1959-es Ptk. 241. §-ának szabályába, amely a bírói szerződésmódosítást csak tartós, hosszú távú szerződések esetében, a törvény szavaival fogalmazva „tartós jogviszony” esetén tette lehetővé, ha a szerződéskötést követően beállott körülmény valamelyik fél szerződésben rögzített vagy a szerződés teljesítésére vonatkozó jogos érdekét sérti. A jogos érdek fogalmába alapvetően a kapott vagy nyújtandó szolgáltatás értékében történő hátrányos és jelentős változás értendő. A Ptk. 241. §-ának szabályát nem elemezzük, ezt számos munka már megtette.¹²

Az Új Ptk. a szerződésmódosítás ezen megváltozott koncepcióját fejleszti tovább anélkül, hogy a szerződésmódosítás valós tartalmán változtatni szeretne.¹³

¹¹ Uo.

¹² 1959-es Ptk. 241. § A bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti. Ld. HARMATHY Attila: A szerződés módosítása. In: GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata. I. Kötet.* Budapest, CompLex, 2007, 903. és skk.

¹³ „A Javaslát változatlan formában fenntartja a Ptk. 240. § (1) bekezdését.” VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslát az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Budapest, CompLex, 2008. 844.

Az új norma szerint¹⁴ szintén csak tartós jogviszony esetében alkalmazható a bírósági szerződésmódosítás, ha a szerződés megkötését követően előállott körülmény folytán a változatlan feltételek szerinti teljesítés az adott fél „lényeges jogi érdekét sértené” és ez a változás nem volt előre látható a szerződéskötéskor, azt nem a kérelmező fél idézte elő és a változás nem sorolható a „rendes üzleti kockázat körébe.” Az Új Ptk. szerződésmódosítási szabályai finomodtak, a tényállás körében más elemeket is kell vizsgálni: az érintett fél magatartását, a szerződéskötéskor felmérhető reális üzleti kockázatot. A tényállás feltételei között a „lényeges jogi érdek” fordulat megisméltése az 1959-es Ptk. normájának, viszont újdonság a rendes üzleti kockázati kör megszorító feltétele. Ez utóbbi értelmezésére az eddigi bírósági gyakorlat sem mutatott egyértelmű irányt, s talán nem a legszerencsésebb „lényeges jogi érdek”-ként definiálni az alapvetően gazdaságossági értékvesztést.

5. Clausula rebus sic stantibus

A szerződéskötés kori körülmények megváltozásának a tényállását a nemzetközi kereskedelmi jogban a *hardship klauzula* révén már régóta ismert.¹⁵ Ennek lényegi elemei hasonlóak: a szerződéskötés kori körülményekben lényeges változás áll be, amely változások nem vezethetők vissza a felekre, ennek a változásnak alapvetőnek kell lennie a szerződés tárgyát illetően és ezt a változást a felek nem látták és nem is láthatták előre, nem is számíthattak vele.

¹⁴ 6:192. § [Bírósági szerződésmódosítás]

(1) Bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené, és

a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható;

b) a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és

c) a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe.

(2) A bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően úgy módosíthatja, hogy a körülmények megváltozása miatt egyik fél lényeges jogi érdeke se sérüljön.

¹⁵ Joern RIMKE: Force majeure and hardship: Application in international trade with special regards to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. *Pace Review of the Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. Kluwer, 1999–2000. 197–243.

A nemzetközi jellege miatt került be az UNIDROIT tervezetbe, mint a nemzetközi kereskedelmi jog intézménye. UNIDROIT Principles, 6.2.1.–6.2.3. és 6.2.4. cikkeken szabályozza a hardship rendelkezést azzal, hogy fő szabály szerint a köteleket teljesíteni kell, és a körülmények változásának figyelembevételére csak kivételes esetekben kerülhet sor.¹⁶ A hardship klauzula nem csak „tartós jogviszony” esetén alkalmazható, a szerződéskötés kori szerződéses érdekegyensúly később, a szerződéskötés utáni megváltozását jelenti, az attól való eltérést, amely abban nyilvánul meg, hogy a szolgáltatás költsége megnövekszik, vagy a szolgáltatás értéke, amelyre jogosult, lecsökken és az érintett fél ezt nem láthatta előre, a változást okozó körülmények nem neki betudhatóan álltak elő, és nem is lehetett a változással számítani.¹⁷ A hardship körülmény arra ad lehetőséget az érintett fél számára, hogy a szerződés újratárgyalását kezdeményezze, de nem illeti meg a visszatartás joga. Ha a felek nem tudtak új megállapodást kötni, akkor a bíróságtól kérhetik a szerződés megszüntetését, vagy a szerződéses egyensúly helyreállítását.¹⁸

Az UNIDROIT professzori jogához képest életszerűbb a BGB rendelkezése. A BGB híres 242. §-ából kinőtt és általánosan elfogadott „Wegfall” vagy „Fehlen der Geschäftsgrundlagen” szabályát a 2002-es német kötelmi jogi reform során beiktatták a BGB-be.¹⁹

¹⁶ Article 6.2.1. Where the performance of a contract becomes more onerous for one of the parties, that party is nevertheless bound to perform its obligations subject to the following provisions on hardship.

¹⁷ Article 6.2.2. (Definition of hardship) There is hardship where the occurrence of events fundamentally alters the equilibrium of the contract either because the cost of a party's performance has increased or because the value of the performance a party receives has diminished, and a) the events occur or become known to the disadvantaged party after the conclusion of the contract; b) the events could not reasonably have been taken into account by the disadvantaged party at the time of the conclusion of the contract; c) the events are beyond the control of the disadvantaged party; and d) the risk of the events was not assumed by the disadvantaged party.

¹⁸ Article 6.2.3. (Effects of hardship) (1) In case of hardship the disadvantaged party is entitled to request renegotiations. The request shall be made without undue delay and shall indicate the grounds on which it is based.

(2) The request for renegotiation does not in itself entitle the disadvantaged party to withhold performance.

(3) Upon failure to reach agreement within a reasonable time either party may resort to the court.

(4) If the court finds hardship it may, if reasonable, a) terminate the contract at a date and on terms to be fixed, or b) adapt the contract with a view to restoring its equilibrium.

¹⁹ Rövid kommentár: Jan KROPHOLLER: *Studienkommentar BGB*. München, C. H. Beck, 2006. § 313.; Othmar JAUERNIG – Astrid STADLER: *BGB*. München, C. H. Beck, 2009. § 313.; tovább-

A szabály ismeri a körülmények mind az objektív, mind pedig a szubjektív alapú megváltozását. A körülmények változásából eredően érvényesíthető igény, a szerződés megfelelő – megváltozott körülményekhez igazító – módosítása, kivételesen az elállás, hosszú távú szerződések esetében a felmondás. A norma-alkalmazásban megelőzi a lehetetlenülést, és leggyakoribb esete a szerződéses értékekben bekövetkező – valamelyik fél hátrányát kiváltó – változás („*Äquivalenzstörung*”). A norma négy kumulatív feltételt fogalmaz meg: 1. A szerződéskötés után kell a körülményeknek alapvetően („*schwerschwiegend*”), mélyrehatóan megváltozniuk. 2. Ezen körülmények a szerződéskötés alapjainak számítotak (nem a tartalma). 3. A felek, ha ezt a változást előre tudták volna, akkor a szerződést nem, vagy más tartalommal kötötték volna meg. 4. A szerződés változatlan fennmaradása az egyik féltől – különös tekintettel a szerződésben kikötött és a törvényi kockázatmegosztásra – nem elvárható. Ha valamelyik szerződő fél az adott jövőbeli kockázatot előre magára vállalta, akkor ezen az alapon nem mentesülhet.

A lehetetlenüléstől elválasztja ezt az intézményt az, hogy míg a lehetetlenülés a kötelmet megszünteti, és a kötelezettet kötelemből kiengedi, addig ennél a tényállásnál a kötelezettet még köti a szerződés. A szolgáltatás jelentős elnehezülése – jóllehet technikailag és elméletileg nyújtható, de az általános felfogás szerint gazdaságilag értelmetlenné vált –, lehetetlenülést valósít meg. Ezzel szemben a gazdasági lehetetlenülés, amely alatt a német jog azt érti, hogy a szolgáltatás nyújtása a kötelezettel szemben már nem várható el, az a jelen tényállás alá esik, nem pedig a lehetetlenülés alá. Másik esetköre a szerződéssel elérni kívánt cél okafogyottá válása, melyet itt nem fejtünk ki.

A szerződéskötés körülményeit érintő alapvető változásnak bármelyik fél által érvényesíthető jogkövetkezménye a szerződés módosítása közös megegyezéssel vagy bíróság útján, azaz a követelés leszállítása, részletfizetés, kockázat megosztása. Elállás, illetve felmondás csak akkor jöhet szóba, ha a szerződés nem igazítható a megváltozott körülményekhez.

Az európai jogegységesítés tudományos előkészítésének tekinthető *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference* („*DCFR*”) 2009-ben közzé tett változata hasonló szabályt tartalmaz,²⁰ a szolgáltatás terhesebbé válása nem mentesít a teljesí-

bá legutóbb Florian LOYAL: Vertragsaufhebung wegen Störung der Geschäftsgrundlage. *NJW*, 2013/3. 417–422.

²⁰ Christian VON BAR – Eric CLIVE (ed.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR). Volume I.* München, Sellier, 2009. III–3:110. §

tés alól.²¹ Ha a körülmények rendkívüli változása okán a kötelezettség nyilvánvalóan méltánytalanná – „*manifestly unjust*” – válik a kötelezett részéről, a bíróság ésszerűen és méltányosan módosíthatja a kötelezettséget az új körülményeknek megfelelően, vagy megszüntetheti a szerződést. A tényállások körében vizsgálni kell, hogy a szerződéskötés után következzen be változás a körülményekben, a kötelezettől nem volt elvárható, hogy a változásokra tekintettel járjon el, a bekövetkezett kockázattal nem számolt és nem is számolhatott, továbbá megpróbálta ésszerű módon és jóhiszeműen újratárgyalni a szerződés megfelelő módosítását.

A fenti szabályok alap gondolata ugyanaz, és szintén négy kumulatív feltételt támasztanak a szerződésmódosításhoz vagy annak megszüntetéséhez. Míg a német jogban mind a két fél előreláthatósági horizontját vizsgáljuk, a DCFR esetében csak az adósét, és a fontos feltétel, hogy meg kell próbálni először tárgyalások útján a szerződésmódosítást, csak utána lehet bírósághoz fordulni.

Az Európai Bizottság 2011-es Javaslat a rendeletben megalkotandó közös európai adásvételi jogról is tartalmaz egy hasonló normát.²² A 89. szakasz a következőket tartalmazza a körülmények megváltozása cím alatt:

1. A fél akkor is köteles kötelezettségeinek teljesítésére, ha a teljesítés számára terheesebbé vált akár a teljesítés költségeinek növekedése, akár pedig az ellenszolgáltatás értékének csökkenése folytán. Amennyiben a teljesítés a körülmények kivételes változása folytán túlzottan terhessé válik, a fe-

²¹ III.–1:110: Variation or termination by court on a change of circumstances.

- (1) An obligation must be performed even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of what is to be received in return has diminished.
- (2) If, however, performance of a contractual obligation or of an obligation arising from a unilateral juridical act becomes so onerous because of an exceptional change of circumstances that it would be manifestly unjust to hold the debtor to the obligation a court may:
 - (a) vary the obligation in order to make it reasonable and equitable in the new circumstances; or
 - (b) terminate the obligation at a date and on terms to be determined by the court.
- (3) Paragraph (2) applies only if:
 - (a) the change of circumstances occurred after the time when the obligation was incurred;
 - (b) the debtor did not at that time take into account, and could not reasonably be expected to have taken into account, the possibility or scale of that change of circumstances;
 - (c) the debtor did not assume, and cannot reasonably be regarded as having assumed, the risk of that change of circumstances; and
 - (d) the debtor has attempted, reasonably and in good faith, to achieve by negotiation a reasonable and equitable adjustment of the terms regulating the obligation.

²² COM (2011) 635 végleges; 2011/0284 (COD).

lek kötelesek tárgyalásokat kezdeni a szerződés módosításáról vagy megszüntetéséről.

2. Ha a felek ésszerű határidőn belül nem jutnak megállapodásra, akkor a bíróság bármelyik fél kérésére:
 - a) módosíthatja a szerződést annak megfelelően, amiben a felek ésszerűen megegyeztek volna a szerződéskötéskor, ha figyelembe vették volna a körülmények megváltozását; vagy
 - b) az általa meghatározott időpontban és feltételekkel – a 8. cikknek megfelelően – megszüntetheti a szerződést.
3. A (1) és a (2) bekezdés csak abban az esetben alkalmazandó, ha:
 - a) a körülmények a szerződés megkötését követően változtak meg;
 - b) a körülmények megváltozására hivatkozó fél az adott időpontban nem vette és elvárhatóan nem vehette figyelembe a körülmények változásának lehetőségét vagy annak mértékét; valamint
 - c) a károsult fél nem számított a körülmények változásának kockázatára, és ez ésszerűen nem is tételezhető fel róla.
4. A (2) és a (3) bekezdés alkalmazásában „bíróság” alatt választottbíróságot is érteni kell.

A tervezet európai norma a tárgyalási kötelezettség előírásával tér el az előző megoldásoktól, és ezt az igényérvényesítés feltételül szabja, valamint a bírósági szerződésmódosítást a felek vélhetően akaratának rekonstruálása révén teszi lehetővé.

Mai napig vita tárgya, vajon a bécsi vételi egyezmény²³ 79. cikke ebbe a kérdéskörbe vonható-e,²⁴ amely szabály a nem teljesítés általános felelőssége alóli szűk mentesülés eseteit határozta meg.²⁵ A szabály a lehetetlen szolgáltatásért

²³ 1987. évi 20. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye kihirdetéséről.

²⁴ SZABÓ Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 227. és skk.

²⁵ 79. cikk (1) Nem tehető felelőssé a fél valamely kötelezettségének elmulasztásáért, ha bizonyítja, hogy azt olyan akadály okozta, amelyet el nem háríthatott, s ésszerűen az sem volt elvárható tőle, hogy a szerződéskötés idején ezzel az akadállyal számoljon, azt elhárítsa vagy következményeinek elejét vegye.

(2) Ha a fél mulasztása a szerződés egészének vagy egy részének teljesítésére általa igénybe vett harmadik személy mulasztására vezethető vissza, a fél csak akkor mentesül a felelősség alól, ha

(a) az előző bekezdés alapján mentesül, és

való felelősséghez kapcsolódik,²⁶ a jogirodalomban ennek ellenére a *hardship* és a *vis maior* esetkörében tárgyalják.²⁷

Hol húzható meg a határ a szerződés szigorúsága és a felek közti megállapodás elődlegessége, valamint a szerződés flexibilis felfogása és bírói módosíthatósága között? Ez jogi kultúrák, tradíciók, gazdaságok és a társadalom szövete kapcsán is eltérő lehet.

A fentiekben áttekintettük, hogy jogszabályokban, tervezetekben, nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban kivételesen jelentőséget kaphat az egyik félnek sem betudható, és fél által előre nem látható, az eredeti körülményekben történő módosítás kapcsán előállott olyan következmény, amely az eredeti szerződéses értékegyensúlyt az egyik félre jelentős mértékben, hátrányosan módosítja. Az eredeti szerződéses értékegyensúlyban történő ilyen változás a felek számára a szerződés közös megegyezéssel történő módosítása, bírói módosítása, vagy a szerződés megszüntetésének következményével járhat, a konkrét szabálytól függően. A felet alapvetően a szerződésmódosításra vonatkozó tárgyalási jog, valamint a bírósághoz való fordulás joga illeti meg, ez utóbbi esetben a bírói szerződésmódosítás vagy a szerződés megszüntetése céljából.

Azt kell látnunk, hogy ehhez hasonló norma számos ország jogában él: példának okáért a holland, görög, portugál magánjogban, de számos jogrendben csak kivételes, vagy szűk körben érvényesül. A spanyol jog a szerződés megszüntetésének lehetőségét adja a körülmények változására; néhány újabb olasz bírósági ítéletben is elismerést nyert a bírósági módosítás lehetősége; az osztrák jog sem ismeri általános elvként, valamennyi szerződésre alkalmazhatónak. De ismertek olyan magánjogi rezsimek, amelyekben egyáltalán nem elismert a szerződés felülvizsgálatának a lehetősége a körülmények előre nem látható

(b) az általa igénybe vett személy maga is mentesülne, ha az előző bekezdés rendelkezéseit alkalmaznák rá.

(3) Az e cikkben alapuló mentesség az akadály fennállásának időpontjáig tart.

(4) A teljesítést elmulasztó fél köteles az akadályról és annak az ő teljesítési képességeire vonatkozó hatásáról a másik felet értesíteni. Ha a másik fél ezt az értesítést nem kapta meg ésszerű időn belül, azt követően, hogy a teljesítést elmulasztó fél tudomást szerzett vagy tudomást kellett volna szereznie az akadályról, az értesítés elmaradásából eredő kárt a teljesítést elmulasztó fél viseli.

(5) E cikk rendelkezései nem fosztják meg a felet az Egyezmény alapján őt megillető, bármely, nem kártérítés követelésére vonatkozó joga érvényesítésétől.

²⁶ CSEHI Zoltán: Über die Zukunft der Unmöglichkeit im europäischen und ungarischen Zivilrecht. In: Werner HEUN – Volker LIPP (Hrsg.): *Europäisierung des Rechts*. Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, 2008. 59–78.

²⁷ Ld. RIMKE i. m. 209. skk.

megváltozása következtében előállott egyensúly-eltolódás miatt, így Európa északi államaiban, továbbá a francia, a belga és angol jogban.²⁸

A helyzet persze változhat, még a francia jog is a legutóbbi időkig érzéketlen volt az ilyen esetekkel szemben, és határozottan elutasította a körülmények változásának a figyelembevételét, annak a lehetőségét. Jóllehet a *Cour de cassation* rendíthetetlen gyakorlata mellett a közszolgálati szerződések körében, a közérdekre történő hivatkozással, amelyek a közigazgatási bíráskodás alatt állnak, a *Conseil d'État* lényegében 1916-ban már engedékenyebb volt.²⁹ 2006-ban készült el a Catala-tervezet, majd 2009-ben Terré-tervezete, majd 2009-ben egy újabb (*avan-projet de la Chancellerie – Projet uné reform du droit des contrats*), amelyek a Code civil art. 1134 keménységét puhító rendelkezését fogalmazták meg, mely lényegében a szerződés újratárgyalásának a lehetőségét nyitná meg a körülmények lényeges változása okán. Néha akad kivételes bírói döntés is, pl. egy 2010-es kereskedelmi ügyben (*chambre commercial*) hozott semmitőszéki döntésben mondta ki a bíróság, amely döntés egy hosszú távú szerződést érintett, hogy a körülmények előre nem látható változása okán előállott értékelődés a szerződéses causát érinthetik és a causa hiányát jelentik, amely a szerződés megszűnéséhez vezethet.³⁰ Más források és értelmezések pedig arról tudósítanak, hogy az angol jog kivételesen, a szerződés értelmezése révén engedi meg, hogy a gazdaságilag irreálissá vált ellenérték esetén a szerződés felmondható legyen.

6. A szerződésmódosítás elhatárolásai

De mit is értünk szerződésmódosítás alatt? Ezen az irányító vonalon kell tovább haladnunk a vizsgálódás körben. Az Új Ptk. kapcsán még meg kell említenünk egy új típusú, törvényben kodifikált szerződésmódosítást, a szerződés-átruházás törvényi szabályozását.³¹ Ez egy olyan szerződés, amely az eredeti szerző-

²⁸ VON BAR–CLIVE i. m. 717–718.

²⁹ Walter DORALT: Der Wegfall der Geschäftsgrundlage – Altes und neues zur *théorie de l'imprévision* in Frankreich. *Rabels*, 2012/76. 769. (761–784.)

³⁰ Günter HAGER: *Strukturen des Privatrechts in Europa*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2012. 55.

³¹ 6:207. § [A szerződésátruházás joghatásai]

(1) A szerződésből kilépő, a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél megállapodhatnak a szerződésből kilépő felet megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek összességének a szerződésbe belépő félre történő átruházásáról.

dő felek között jöhet létre, eredeti szerződő felek és a belépőnek nevezett fél között. A szerződésmódosítás ezen módozata jogügyleti módon történő univerzális jogutódlást tesz lehetővé, egyúttal szabályozza a régi és az új szerződő fél felelősségét és az eredeti biztosítékok sorsát. Újdonság csak annyi, hogy nem elegendő a két fél konszenzusa (ki- és belépő félnek), hanem mind a három félnek az egybehangzó és kölcsönös egyetértése szükséges az ilyen típusú szerződésmódosításhoz.

A szerződésmódosítás egyik sajátos esete a szerződéses ellenszolgáltatás értékkiegészítése, a valorizáció. Ennek is több megfogalmazása ismert: amikor maguk a felek állapotodnak meg a szerződésükben, hogy a szolgáltatás értékét milyen más értékhez kötik, függetlenül a fizetés pénznemétől, de előfordul törvényi szabályozása is, mint az 1928. évi XII. törvénycikk egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről. Míg a valorizáció a pénz általános romlásához kapcsolódik, annak általános szintű, valamennyi jogviszonyra történő kezelése nagyon komplex, már-már megoldhatatlan kérdésnek minősül a nevezett törvény ismeretében a tükrében is. Figyelemre méltó a kivételek listája, milyen követelések átértékelését zárta ki a törvény: folyószámla, giroszámla, váltón, csekken, kereskedelmi utalványon alapuló tartozások, záloglevél, készpénzovádek és még sorolhatnánk, alapvetően a kereskedelmi ügyletek körében (4. §).³²

- (2) A szerződésbe belépő felet megilletik mindazon jogok, és terhelik mindazon kötelezettségek, amelyek a szerződésből kilépő felet a szerződésben maradó féllel szemben a szerződés alapján megillették és terhelték. A szerződésbe belépő fél nem jogosult beszámítani a szerződésből kilépő félnek a szerződésben maradó féllel szemben fennálló egyéb követelését. A szerződésben maradó fél nem jogosult beszámítani a szerződésből kilépő féllel szemben fennálló egyéb követelését.
- (3) A szerződésátruházással a szerződés biztosítékai megszűnnek. A zálogkötelezett hozzájárulása esetén az új zálogjog az eredeti zálogjog ranghelyén jön létre.

³² 4. § Az átértékelésből ki van zárva:

1. a készpénzkölcsöntartozás, – ideértve a takarékbetétet, valamint a szövetkezeteknél takarékbetét módjára kezelt szokásos áruelőleg alapuló tartozást is – hacsak a törvény kivételt nem tesz;
2. a folyószámla, giroszámla, csekkszámla egyenlegén, úgyszintén nem kamatozó betétet alapuló tartozás; a folyószámla alapjául szolgáló egyes jogügyletekből eredő pénztartozásoknak különben megengedett átértékelése nincs kizárva;
3. a váltón, csekken, kereskedelmi utalványon alapuló pénztartozás, ami azonban nem zárja ki a váltó, csekk vagy kereskedelmi utalvány kiállításának alapjául szolgáló jogviszonyból eredő követeléseknek különben megengedett átértékelését;
4. záloglevélben, az 1897:XXXII. törvénycikk rendelkezései alá eső kötvényben, vasúti részvényben vagy határozott kamatozású, körforgalmon tárgyául szolgáló más értékpapírba kifejezett, továbbá nyereségekötvényen (sorsjegyen) vagy bármily értékpapír szelvényén alapuló pénztartozás;

A törvényből mégis szeretnénk kiemelni azokat a szempontokat, amelyet hajdán a bíróságoknak figyelembe kellett venni az átértékelés során.

„12. § A pénztartozás átértékelt összegének meghatározásában minden körülményt méltányosan figyelembe kell venni.

Figyelembe kell venni különösen mind a két félnek, főképpen az adósnak vagyoni helyzetét; azt a gazdasági célt, amelyre a pénztartozás keletkezésekor szolgált; hogy a felek előre látták vagy rendes gondossággal előre láthatták-e a pénz értékében bekövetkezett változást és ezt a pénztartozás összegének meghatározásakor számításba vették-e; hogy az adós foglalkozásánál, vagyonának természeténél, életviszonyainál és egyéb személyes körülményeinél fogva tartozásának összegét felhasználta-e vagy felhasználhatta-e úgy, hogy magát a pénz értékcsökkenése ellen megvédte; hogy a pénz értékcsökkenése mennyiben következett be olyan időben, amikor a hitelezőt követelésének érvényesítésében indokolatlan késedelem terhelte; hogy az adós az ügylet alapján gazdagodott-e és a gazdagodás értéke az ő birtokában még megvan-e, vagy attól időközben hibáján kívül elesett, hogy ellenszolgáltatás esetében a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak szem előtt tartott aránya lényeges változást ne szenvedjen.

A pénz értékcsökkenéséből eredő hátrányt, ha az előbbi bekezdésben megjelölt körülmények figyelembevételével indokoltnak mutatkozik, egészen az adósra lehet róni, amennyiben az adós vétkes késedelemmel

5. a szövetkezet tagját üzletrésze alapján az évi nyereségből megillető osztalék vagy egyéb részesedés;
6. a biztosítási szerződésen alapuló vagy egyesület tagsági jogviszonyon alapuló hasonló természetű pénztartozás, kivéve, ha a törvény eltérően rendelkezik;
7. készpénzavadékon alapuló pénztartozás, ha az adós kimutatja, hogy az óvadék összegét állandóan készpénzben készen tartotta vagy úgy helyezte el, hogy az átértékelésből e törvény értelmében kizárt pénzkövetelése keletkezett.

A jelen §-ban meghatározott pénztartozások nincsenek kizárva az átértékelésből, ha az adós a tartozás teljesítésében vétkesen késedelmes, amennyiben a korona értékcsökkenése a vétkes késedelem ideje alatt következik be vagy ha a felek az átértékelést határozottan kikötötték.

Ha a közforgalom tárgyául szolgáló értékpapírban (1. bek. 4. pontja) a pénztartozásnak koronaértékben vagy forgalomban már nem lévő más belföldi pénznemben kifejezett összegén felül ennek az összegnek külföldi pénznemekben meghatározott kibocsátáskori egyenértéke is fel van tüntetve, az értékpapíron alapuló pénztartozás teljesítését egyedül a belföldi pénznemben meghatározott összeg szerint lehet követelni; ha pedig az értékpapírban a pénztartozásnak az ausztriai érték ezüstérméiben teljesítése van kikötve, a pénztartozást az 1899:XXXVI. tc. 15. §-ának első bekezdésében megállapított értékarány szerint koronaértékben meghatározottnak kell tekinteni.

delmének következtében állott elő, vagy a pénztartozás szándékosan elkövetett tiltott cselekményből ered, vagy pedig az adóst akár a jogviszony természeténél fogva, akár tett intézkedései következtében a pénz értékcsökkenéséből semmi hátrány sem érte. A teljesítési határidő elmulasztása egymagában nem vétkes késedelem.

A pénz értékcsökkenéséből eredő hátrányt a felek között lehetőleg úgy kell megosztani, hogy egyik fél vagyoni romlását se okozza.”

A leggyakrabban mégis a bírói valorizáció kérdése merül fel. Vajon a jogosultnak a szerződéskötés kori értékre van-e joga, vagy pedig a szerződésben kötött pénznem által megjelenített értékhez? Formális bírói jogunk a kérdést lényegében nem is értelmezi, és az adott pénznem összecszerúségén lényegében nem is lát túl. Természetesen ez a kérdés a pénz funkciójával, az államnak a pénz meghatározására vonatkozó hatalmával is szoros kapcsolatban áll, melyeket nem tudunk ehelyütt tárgyalni.

Szerződésmódosítás-e a valorizáció? Valorizáció alatt azt értjük, hogy a szerződéskötés kori pénzértéket vesszük alapul a teljesítésnél akként, hogy a teljesítéskori pénznek az értéke – vásárlóértéke – nem lehet kevesebb, mint a szerződéskötés kori értéke, és ha kisebb, akkor azt megfelelően korrigálni kell, mert különben a pénztartozás jogosultja kevesebb értéket kap, mint amiben a felek szerződéskötéskor megállapodtak. A valorizáció problémája a pénzromlással, az inflációval áll szoros kapcsolatban, és már a 20. században is sok vita folyt arról, vajon a szerződésnek, a kötelelemnek, váltóknak, kötvényeknek és hadd ne soroljuk fel hány féle, fajta pénzfizetésre szóló instrumentumnak mennyi pénzromlást kell elbírnium, és mikor válik a jogosultja részére lényegében tarthatatlanná az eredeti pénznemben és eredeti összegben történő teljesítés, az időközben értékét vesztett pénznem, valutánem esetében.

A múlt század két világháború közti időszaka jobb példa erre, mint napjaink világa, a két válság nagyságában, mélységében és gazdasági-társadalmi hatásában össze sem mérhető. A nevezett időszakban a pénz elértéktelenedése következtében a bírói gyakorlat a szolgáltatás nyújtóját mentette fel a teljesítési kötelezettség alól, hiszen amit ezért a szolgáltatásért pénzben kapott volna, az értékben csak töredékét jelentette az eredeti, szerződéskötés kori értéknek.³³

³³ A természetbeli, az értékálló szolgáltatás adását a bírói joggyakorlat öntudatlanul egyszerűen azért mentette fel a teljesítés alól, mert a másik fél viszontszolgáltatását (az elértéktelenedett pénzt, illetve egyéb szolgáltatást) nem fogadta el kellő teljesítésnek. Nem a szolgáltatás alól felmentett adósnak a szolgáltatását vette tehát gazdaságilag lehetetlenültnak, hanem az elértéktelenedett pénz- (és egyéb) viszontszolgáltatást. Ez, mint elértéktelenedett, mint a nullá-

Ennek a gyakorlatnak az eredményeként született az a megállapítás, amely a szerződés és a kötelelem kötőerejét a keletkezéskori körülmények fennálltaig tartotta, és a körülmények változása adott esetben magát a kötelmet oldotta ki: „A gazdasági lehetetlenülés fogalmát úgy állapítja meg, hogy a bírói gyakorlatban kifejlődöttet kiterjesztve és általánosítva, voltaképpen azt mondja ki, hogy minden kétoldalú obligationális szerződésben ipso facto benne van a *clausula rebus sic stantibus*, vagyis az, hogy a szerződés csak addig hatályos, csak addig kötelez, míg a gazdasági viszonyokban „oly mélyreható változás” nem áll be, amelyvel „a felek okszerűen nem számolhattak”.³⁴

7. Gazdasági lehetetlenülés

A *clausula rebus sic stantibus* közel áll a gazdasági lehetetlenüléshez. A gazdasági lehetetlenülés esetében a nyújtandó szolgáltatás szerződésben kifejezett értéke a szerződéskötést követően az adott pénznem értékvesztése okán irreálissá és gazdaságilag az eredeti értékegyensúlyt elvesztve a szolgáltatás nyújtója részére sérelmessé válik. A lehetetlenülés azért következik be, mert ez az érték-változás végleges, visszafordíthatatlan és az értékegyensúly reparációjára nincs lehetőség. Régi magyar jog alapján megfogalmazott leírása a következőképpen szól:

„Nevezetesen megköveteli azt, hogy a gazdasági viszonyoknak ez a mélyreható változása a szokásos szerződési kockázatot meghaladó legyen, hogy továbbá e változás következtében a szolgáltatásoknak a felek részéről szem előtt tartott gazdasági egyensúlya felborult vagy a szerződés alapjául szolgáló más feltételezés megghiúsult legyen, aminek folytán a szerződés teljesítésével az egyik fél a jóhiszeműséggel és a méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne. De ez az óvatos, részletező, lényegében azonban folyton csak egy pont körül

val szinte egyenlővé vált, joggal is volt gazdaságilag lehetetlenültnek mondható. Minthogy e szerint ez lehetetlenült, még pedig adósának fel nem róhatóan, ennek az adósa volt az, aki e címen a kötelelem alól szabadult. Ha pedig ez felszabadult, vagyis nem szolgáltat, nem szolgáltathat, – akkor a másik fél sem tartozik teljesíteni. Ezért nem tartozott az értékálló szolgáltatás adósa sem teljesíteni, természetesen negatív residuumot sem. Viszont a pénzádós részéről sem lehetett itt szó gazdagodásról, negatív residuumról, mert az csak amúgy is értéktelen szolgáltatás alól mentesült, mit sem takarított meg tehát.”

³⁴ GÖRÖG i. m.

forgó körülírás sem zárja ki azt a veszedelmes jogbizonytalanságot, amely ennek az institúciónak a nyomán jár.”³⁵

„Az egyszer létrejött obligatióknak a regulatora egyáltalában nem az egyik, vagy a másik félnek esetleg folyton változó érdeke, hanem az az érdek, amely az obligatiót létesítő alapon, pl. a kikötésben stb., meg van rögzítve. Az ez utáni érdekváltozás, az, hogy az egyik vagy másik fél érdeke közben megszűnt, vagy, hogy az obligatónak az eredeti tartalma szerinti teljesítése által esetleg sérelmet szenved, figyelembe nem jöhet. A fél konkrét érdeke csak a nemteljesítésnél lép ismét előtérbe – az obligatio ekkor kártérítésre, vagyis az érdek megtérítésére, fordulván át. (Nézetem szerint ekkor is csak a kikötésben lerögzített eredeti érdek megtérítéséről van, csak erről lehet szó.)”³⁶

„Igen fontos az is, hogy a valorizációnál a bíró a pénzszolgáltatást nem a másik szolgáltatással hozza arányba, hanem ugyanannak a szolgáltatásnak, a pénzszolgáltatásnak, a lerováskori értékben, a kirováskorihoz viszonyítottan, beállott aránytalan változását szünteti meg és ezt az egyoldalú aránytalanságot egyenlíti ki. Ha az áru vételára ab ovo aránytalanul kicsiny volt, a valorizáció nem szünteti meg ezt az aránytalanságot, hanem e tekintetben meghagyja az eredeti arányt, csupán magának a kikötött vételárnak a megváltozását akadályozza meg.”³⁷

„A mi háborús és háború utáni bírói joggyakorlatunk is – bármily dicséretes jóakarattal, a gazdasági ellentéteken segíteni akarás, nyilvánult is meg benne – a gazdasági lehetetlenülés alkalmazásával jogbizonytalanságot teremtett, és a jogi forgalomnak, a jogba vetett hitnek többet ártott, mint amennyit használni akart azzal, hogy egyes gazdasági igazságtalanságokat megakadályozni próbált és megakadályozni vélt. Még ott is, ahol a méltánytalanságnak útját állotta vele az

³⁵ BESENYŐ Bernát: A naturális szolgáltatás elszegése. Szolgáltatás lehetetlenülése. In: *Glossza Grosschmid Béni fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez*. Második kötet I. rész. Budapest, Grill, 1933. 193.

³⁶ BESENYŐ i. m. 94.

³⁷ Uo. 195.

egyik oldalon, igen gyakran legalább is ugyanolyan méltánytalanságot okozott a másik oldalon.”³⁸

„8. Az Mmtj., az ez irányú bírói gyakorlat utolsó alakulásához képest, magáévá teszi azt a megoldást is, hogy a bíró kölcsönös szolgáltatások egymásközi arányában beállott változást nemcsak azzal védheti ki, hogy az adóst a kötelelem alól felszabadítja, hanem azzal is, hogy a felek kölcsönös kötelezettségeit módosítva, az obligatiót tovább is fenntarthatja, sőt – és ez már egészen új idea – amennyiben fenn nem tartja (ezt az Mmtj. úgy fejezi ki, hogy a bíróság az egyik felet az elállásra feljogosítja), a felek közt a kárt meg is oszthatja. (Milyen kárt? Melyiknek a kárát?)

Ez a rendelkezés a jogbiztonság, a jogbizonyosság és a magánjog alapelveinek a szempontjából még veszedelmesebb, mint a megszűnt bírói joggyakorlatban kifejlődött megoldás. Ezzel különben az Mmtj. az általa statuált gazdasági lehetetlenülés fogalmát és szabályozását, az utolsó bírói gyakorlatnál is nagyobb mértékben, teljesen kiemelte a lehetetlenülés fogalmi köréből, azt ettől teljesen eltérő, ezzel már csak névleges kapcsolatban álló, külön intézménnyé alakította.”³⁹

Számos jogrend nem értékeli szerződésmódosításnak a valorizációt, a pénzromlás korrekcióját.

8. Szerződésmódosítás egyéb formái

Vajon a felek együttműködési kötelezettségéből levezethető-e a szerződésmódosítás kötelezettsége a szerződéses érték nem várható és a feleken kívüli okokból történt módosulása helyreállítása érdekében? Ez volt lényegében a német jog kiinduló pontja a szerződés teljesítésének *Treu und Glauben* alapján történő felfogása alapján.

Vajon mennyiben szerződésmódosítás az, ha az egyik fél a módosításra ajánlatot tesz, a módosító ajánlatban a megváltozott érték eredeti helyreállítására téve javaslatot, és a másik fél így vagy úgy, de leginkább a kényszer alatt nem utasítja el, de nem is fogadja el azt?

³⁸ Uo. 196.

³⁹ Uo. 197.

Mielőtt még ezen a vonalon tovább haladnánk, két kisebb kitérőt kell tennünk. Az egyik modern korunk szülötte, az általános szerződési feltételek és a fogyasztóvédelem magánjogi szabályai. Különösen a fogyasztóvédelem szabályai mára annyira eltávolodtak a magánjog alapelveitől és alapvető tételeitől, hogy az ott nyert eredményeket, normákat és annak bírói alkalmazását, legyen az akár az Európai Bíróság értelmezése, vagy akár állami bíró ítélete, az egyoldalú szerződésmódosítás „tisztesége vagy tisztességtelen” jellegének körében csak korlátozottan használhatók. Mind a két kategória – legyünk öszinték – nem kevés szubjektív értéktartalmat hordoz, és a *pacta sunt servanda* és az adós kötelezettségének kikényszerítési alapelvei fel sem merülnek értelmezésük és alkalmazásuk körében.

A fogyasztónak nem kell olvasnia, nem kell gondolkodnia, nem kell ésszerűen cselekednie, a fogyasztó először fogyaszt, és amikor az ellenértéket kellene szolgáltatnia, akkor vagyontalanságára és a másik szerződő féllel szembeni elnyomott, alárendelt, néha kihasznált helyzetére hivatkozva mentesülhet a kötelemről, vagy adott esetben még ezeket sem kell felhívnia, hogy az elállási jogát gyakorolhassa. Ráadásul még pert sem kell indítania, mert helyette az ügyész majd perel. Ez nyilvánvalóan nem megoldás az értékaránytalanság kiküszöbölésére.

Az az előkérdés, hogy egyáltalán a magyar fogyasztóvédelmi magánjogban mit keres az ügyész populáris actio indítására jogosultak között, nehezen érthető.⁴⁰ Az állam egyik szerve, a magánjogi szerződések érvényessége-érvénytelensége témájában anélkül léphet fel, és anélkül indíthat pert, hogy az érintett – mármint szerződést kötött – személyeket meghallgatná. Mi alapján indít pert és milyen jogon semmisíti meg az adott magánszemélyek magánjogi viszonyait? A helyzet teljes abszurditását és a magánjogtól való távolságát mutatja.

Ráadásul ezekben az esetekben a bíró nem a tényállást vizsgálja, hanem absztrakt módon a szerződés-szöveget, a szerződési rendelkezést. Nem a tényállásról, nem az érvényesített alanyi jogról, a perbe vitt igényről dönt, hanem absztrakt módon vizsgálja a szerződési kikötést, a szerződéses rendelkezés megfogalmazásának érvényességét-érvénytelenségét. Ez nem más, mint a szerződéses rendelkezések absztrakt kontrollja, amely nem valós perben történik, hiszen nincs peresített követelés, csupán a szerződés értelmezésének – tényállás nélküli – absztrakt felülvizsgálata.

Az absztrakt szerződés-felülvizsgálat viszont nem valós igényérvényesítést jelent, hanem csak azt, hogy egy adott szerződéses kikötés önmagában jogsze-

⁴⁰ CSEHI Zoltán: Kételemek és kérdések az ügyész közérdekű keresetindításának a jogáról. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/2. 5–29.

rűnek tekinthető-e vagy sem, függetlenül attól, hogy az alapján folyik-e, indult-e igényérvényesítés. Innentől kezdve nem a jog zenéjét hallgatjuk, hanem a kotta-olvasásból levont következtetéseinket fogalmazzuk meg, függetlenül attól, hogy az adott hang miként szólalna meg. Ez a módszer olyan következtetésekre is lehetőséget ad, amelyek még valós tartalmuk esetében sem vezetnek érdemi megoldásra.

Kemenes István táblabíró úr szavait idézve:

„A szerződési szabadság így tehát arra is kiterjed, hogy a felek közös megegyezéssel az egyikőjük számára a szerződés tartalmát utólag módosító egyoldalú hatalmasságot biztosítsanak. Ha azonban az egyoldalú szerződésmódosítás jogát a fél az általános szerződési feltételei között előre meghatározza, és a felek megállapodása folytán az ÁSZF e kikötése is a szerződés tartalmává válik, akkor a másik fél – adott esetben a fogyasztó – hivatkozhat arra, hogy az egyoldalú szerződésmódosítási jogot biztosító kikötés a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul hátrányos a számára, ezért tisztességtelen, érvénytelen. Önmagában az, hogy az egyoldalú szerződésmódosítási jog kikötését a törvény nem tiltja és nem is korlátozza, továbbá az ÁSZF elfogadásával abban a felek megállapodtak, nem következik, hogy a kikötést a tisztességtelenségre hivatkozással támadni ne lehetne, és ilyenkor annak érvényességét érdemben kell megítélni.”⁴¹

Anélkül, hogy a konkrét egyoldalú szerződésmódosítás jogát az egyik fél milyen ténybeli alapon, milyen módosításokra, milyen eredmény elérésére és milyen körben gyakorolja, nem látjuk értelmét absztrakt módon azt kijelenteni, hogy ez a szerződéses kikötés, amely lehetőséget ad az egyoldalú módosításra, adott esetben tisztességtelen lehet. Ez körülbelül annyira igaz, mint az 1959-es Ptk. 5. §-ának szabálya, amely szerint bármely alanyi jog gyakorlása megvalósíthat joggal való visszaélést. Ettől még nem kerül valamennyi alanyi jog a sikkán-tilalom alá, hanem csak adott tényállás és ehhez kapcsolódó alanyi jog gyakorlása során.

Álláspontunk szerint ezt a fogyasztói védelmet célszerű lenne minél szűkebb körre határolni, és ez ebben a körben született fogyasztóvédelem specia-

⁴¹ KEMENES István: A pénzügyi intézetek egyoldalú szerződésmódosítási jogáról. *Gazdaság és Jog*, 2012/4. 3.

litásait csak ezen szűk körben felhívni, már csak azon sajátos jogi körülmény folytán is – amelyet nem győzők hangsúlyozni –, hogy ilyen esetekben a bíróság „absztrakt szerződés”-ellenőrzést végez, nem valós tényállásból fakadó valószínű jogvitában jár el.

Még utalnom kell arra a teljes jogi értelmetlenségre, hogy mi értelme van egy a törvény szerint semmisnek deklarált szerződési rendelkezés okán az ügyész perindítására, vagy más populáris akció kapcsán perindításra? Ha az adott kikötés eleve semmis, akkor a populáris akció alapján indított perben ez kimondásra is kerülhet és a res iudica sajátos és még meg nem válaszolt kérdését veti fel, vajon kikre és milyen időbeli hatállyal kell az ilyen kikötéseket a közérdekű perben kimondott hatállyal és milyen fórum által immáron semmisnek tekinteni, ha már a törvény erejénél fogva kezdettől fogva semmis volt?

Ha jogvita keletkezik a konkrét felek közt, akkor ez a semmisség hivatalból észlelendő, de miért kell mindazon személyek szerződéseit is megsemmisíteni, akik jól élnek ezen szerződéses kikötés hibájával, sőt, adott esetben ez a szerződéses hiba számukra gazdaságilag kifejezetten előnyös? Az állam feladata lenne, hogy megtisztítsa a közéletet és a gazdaság életét a semmis általános szerződési feltételek alkalmazásától? A fogyasztóvédelem körében nyert tapasztalatokból az egyoldalú szerződésmódosításokra csak kevés kamatoztatható.

Ide kapcsolódik még az általános szerződési feltételek további kérdése, amelyek nem fogyasztói körben nyernek alkalmazást. Véleményem szerint az állami és bírói gyámkodásra ebben a körben nincs szükség, legalábbis olyan mértékben, mint amit a fogyasztóvédelem mutat. Nem is tennék különbséget ÁSZF-ként vagy nem ÁSZF-ként megfogalmazott egyoldalú szerződésmódosítási kikötésen, csupán annyi maradna, hogy ha a kikötés ÁSZF, akkor annak a szerződés tartalmává válására, figyelem felhívási kötelezettségre és értelmezésére vonatkozó ÁSZF szabályokat alkalmazni kell, ide nem értve annak érték-tartalmon alapuló minősítését, hogy tisztességtelen-e vagy sem.

9. Jogi hatalmasságok equilibriuma

A másik kitérőt a jogi dogmatika azon világa felé teszem, amely a szerződéses kikötések egyensúlyának egy sajátos megjelenését érinti. Arra kívánok utalni, hogy a szerződést érintő hatalmasságok szabályai meglehetősen korlátozottak abban a tekintetben, hogy ezek a jogok miként keletkezhetnek és gyakorolhatók. Hatalmasságról akkor beszélünk, ha az arra jogosultnak egyoldalú akarat-elhatározásából születő egyoldalú cselekvésével lehetősége van, hogy jog-

változást idézzen elő a felek viszonyában anélkül, hogy ebbe utólag a másik fél érdemben beleszólhatna. A hatalmassággal kiváltott jogváltozás lehet jogalapító, például uratlan dolog elsajátítása, kötelmek körében vételi jog vagy elővásárlási jog gyakorlása, örökjogban végrendelkezés. Ismertek jogmódosító hatalmasságok, mint megintés késedelembeejtés céljából, választás a vagylagos szolgáltatások közül és még lehetne sorolni a többi esetet is. Ismertek továbbá olyan jogmegszüntető hatalmaságok is, mint a felmondási jog vagy elállás joga,⁴² de ezek vagy szankciós jellegűek, vagy a szerződéses egyensúly alapján legtöbbször kártalanítási kötelezettséggel párosulnak.⁴³

A következő kérdésünk az, vajon a magánautonómia kiterjed-e arra is, hogy a felek a Ptk.-ban ismert hatalmasságokon túlmenően újabb hatalmasságokat létesítsenek, mint például az egyoldalú szerződésmódosítás hatalmassága? Ha igen, akkor miként lehet törvényben nem ismert hatalmasságot létesíteni, és mi ennek a határa?

A törvényben ismert hatalmasságok esetében a másik felet a jog védelemben részesíti és úgynevezett „kifogás” (*exceptio*), vagy más néven ellenjogok védekezését adja meg részére: ilyen a beszámítás, az igénykizáró kifogások (teljesítés megtagadásának a joga), halasztó kifogások stb.

A hatalmasság vajon lehet-e szerződéses szolgáltatás vagy ellenszolgáltatás egyoldalú meghatározása, illetve szerződésmódosítás körében annak megváltoztatása?

Azt, hogy ezt a kérdés megválaszolhassuk, előbb a szerződéssel kikötött szolgáltatás meghatározásának speciális esetét kell tárgyalnunk.

10. Szerződés tartalmának egyoldalú meghatározása

A régi magyar magánjog szerint a kötelem elengedhetetlen eleme, feltétele volt, hogy a kötelmi szolgáltatást a feleknek meg kell határozniuk, azaz ezt értették a szolgáltatás tartalmi meghatározottságán: „meghatározhatóságának alsó határa pedig ott található, ahol a szolgáltatás tartalma vagy csupán fajlilag: szám, súly, összeg, mérték, eredet, más tulajdonság általános körülírása stb. révén van megszabva (fajlagos kötelem), vagy ott, ahol több szolgáltatás akként van

⁴² BOYTHA György: Az elállás intézménye jogunkban. *Jogtudományi Közöny*, 1967. 422–433.

⁴³ A felmondás ennél bonyolultabb kérdés, de ezért is vitatható a megbízási szerződést érintő felmondási jog egykori és új szabályozása!

meghatározva, hogy közöttük az annak meghatározására jogosult személyek akaratnyilvánításához képest csupán egy teljesítendő (vagylagos kötelem).⁷⁴⁴

A meghatározással kapcsolatosan a felek gondos eljárását emelték ki a jogászai kommentátorok, továbbá azt az esetet, ha a meghatározás elmarad. Régebbi jogunk ismerte annak a lehetőségét is, hogy a szolgáltatás pontos meghatározását a felek az egyik vagy a másik félre, vagy akár nem szerződő harmadik félre bízzák. Ez a szabály megjelent az Mtj.-ben is, és részletesen kifejtésre került, mely vonatkozó rendelkezései a következők:

981. § Ha a szolgáltatás meghatározása a szerződő felek egyikét illeti, ennek méltányosság szerint kell a szolgáltatást a másik félhez intézett nyilatkozattal meghatározni.

Méltánytalan meghatározás a másik félre nem kötelező. Ha a meghatározás méltánytalan, vagy ha a fél a meghatározással késlekedik, a szolgáltatást a bíróság határozza meg.

982. § Ha a megígért viszontszolgáltatás terjedelme nincs meghatározva, a meghatározás kétség esetében azt a felet illeti, akinek a viszontszolgáltatás jár.

983. § Ha a szolgáltatás meghatározása harmadik személyre van bízva, a harmadik személy a meghatározó nyilatkozatot bármelyik félhez intézheti.

Kétség esetében azt kell tartani, hogy a szolgáltatást méltányosság szerint kell meghatározni. Ebben az esetben a meghatározás csak nyilvánvaló méltánytalanság esetében nem kötelező; ha a meghatározás nyilvánvalóan méltánytalan, vagy ha a harmadik személy a meghatározásra nem képes, nem hajlandó vagy azzal késlekedik, a szolgáltatást a bíróság határozza meg.

Ha a szolgáltatás meghatározása a harmadik személy szabad tetszésére van bízva s ez a meghatározása nem képes, nem hajlandó vagy azzal késlekedik, a szerződés hatálytalan.

Ha a szolgáltatás meghatározására többen vannak hivatva, kétség esetében határozatuk érvényességéhez egyhangúság szükséges;

⁴⁴ ALMÁSI Antal: A kötelmi szolgáltatás általában. In: SZLADITS Károly: *Magyar magánjog. Kötelmi jog Általános része*. Budapest, Grill, 1941. 16. § 28.

menyiség meghatározására azonban, ha a vélemények eltérők, kétség esetében az átlagos összeg irányadó.

984. § A szolgáltatás meghatározására hivatott harmadik személy határozatát tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés miatt csak a szerződő fél támadhatja meg. A megtámadást a másik fél ellen kell intézni.

A fenti szabályozás közvetlen előzménye a BGB lehetett, közelebbről a német BGB 315–316. §§-ai.

A BGB idézett rendelkezései ismerik azt a lehetőséget, hogy a szolgáltatást az egyik fél határozza meg, ezzel a részére egy alakító jogot biztosít a szerződés. Ezt a jogot viszont csak „*nach billigen Ermessen*” gyakorolhatja (315. § I BGB) és a másik felet csak abban az esetben köti, ha a jogosulti joggyakorlás a méltányosságnak is megfelel. Ha nem felel meg a méltányosságnak a fél szolgáltatást megállapító nyilatkozata, akkor bíróság jogosult a fél helyett megállapítani.

A méltányosság alatt az értendő, hogy hasonló esetekben mi a szokásos, tekintettel az adott tényállás eseti körülményeire, a ráfordított időre és egyéb nehézségekre, a korábban folytatott tárgyalásokra, bizonyos esetekben a másik féltől gazdaságilag elvárható teljesítményre, kapacitásra, tehát ezeknek kell megfelelnie.⁴⁵ Az esetek többségében van egy túl-ig mozgástér, amelyen belül ez a méltányosság gyakorolható. A bírói döntés esetében nem szerződésértelmezésről van szó, hanem a szerződés tartalmának bírói meghatározásáról.

Visszatérve a régi magyar jog adta válaszokra, a szerződéses szolgáltatás egyoldalú meghatározása valós és élő jogunk részét képezte, s amint láttuk, a méltányosság szabta korlátok közt volt gyakorolható.

A kötelem tartalmának ez a sajátossága árnyalja a kötelem fogalmát. A kötelem valós tartalmának megfejtése magánjogunk régi kérdése. Úgy tűnik, Grosschmid elemzései nem mellőzhetők témánk kapcsán sem. Grosschmid a kötelem valós tartalmának megállapíthatósága körében az „érdekírányadás” mentén jut arra a következtetésre, hogy az érdekvizsgálat a kötelem tartalmának meghatározása céljából – mindkét fél szemben álló érdekének összevetése alapján, az „*igazságos kiegyenlítés megtalálásával*” – azaz értékelésként oldható meg. A régi Kúria mindezt a szerződési cél előtérbe helyezésével vélte megoldhatónak.

⁴⁵ Karl LARENZ: *Lehrbuch des Schuldrechts. AT*. München, Beck, 1987. 14. Aufl., § 6 II. 81.

Az „érdekirányadásból” következik az „érdekleengedés” gondolata és annak esetei, amikor a kötelelem mértéke az egyik fél rendelkezésétől függ, amely egy sajátos vagylagosságot jelent. Az „érdekleengedés” nem más, mint amikor az egyik fél a ránézve kedvezőbb helyett – objektívan, vagy a külső szemlélő révén – kedvezőtlenebb helyzetet választja, úgy hogy ez a másoknak nem hátrányos.⁴⁶ (Fejezetek 121. § 14, 16., 17. pontjai kapcsán.) Grosschmid Béni példája a „félszakos fixitás és félszakos lehetetlenülés”, ahol a hitelező nem él az elállás jogával, jöllehet megtehetné, helyette a késedelembe esett vagy nem lehetetlenült maradék szolgáltatás teljesítését kéri.

Ezt tételt részben megfogalmazta az Mtj. 1084. § II bekezdése,⁴⁷ miszerint a szerződésnek oly kikötésétől, amelyet a felek kizárólag az egyik fél érdekében állapítottak meg, ez a fél eltérhet, amennyiben az eltérés nem hátrányos a másik félre. Szladits a glosszában azt teszi még ehhez hozzá, hogy nem csak a szerződéssel kikötöttől való eltérés esetében van erre lehetősége a jogosultnak, hanem a törvénytől beálló más jogkövetkezmény elengedésére is sor kerülhet. Márpedig ez azért is fontos, mert a kötelelem egyensúlyának megtartása sok esetben csak így oldható meg – tesszük hozzá szerényen az eredeti grosschmid–szladitsi gondolatokhoz jelenkorunk állapotait.

Az érdekleengedés ugyanis elejét veszi, meggátolja a joggal valló visszaélést mindazon esetekben, mikor a vagylagosság révén fixált tartalomtól szabadulni akar az a fél, aki a vagylagosságot választotta. Például kölcsönös tévedés felismerése esetén ne szabadulhasson teljes egészében a szerződéstől, hanem akként maradjon kötelemben, amiként ő az értette, ha azt az értelmet a másik fél elfogadja. Szladits megállapítása szerint a grosschmid érdekleengedés a szerződéses jóhiszeműség és tisztesség talaján nőtt tétele a Kúria gyakorlatában is kimutatható volt.⁴⁸

Ennek a tételnek az egyik részizgazságát a következőképpen foglalta össze Grosschmid: „hogy az egyik fél által vétkesen előidézett bizonytalansága a jogi helyzetnek az ő terhére fordítandó”.⁴⁹ Ezt a gondolatot külön kiemeli és elemzi

⁴⁶ SZLADITS (1933) i. m. 549.

⁴⁷ Mtj. 1084. § Az adósnak úgy kell kötelezettségét teljesítenie, amint azt, tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására, a méltányosság megkívánja. A szerződésnek oly kikötésétől, amelyet a felek kizárólag az egyik fél érdekében állapítottak meg, ez a fél eltérhet, amennyiben az eltérés nem hátrányos a másik félre.

⁴⁸ Lásd: PHT 462.sz., EH V. Mj.Dt. IX.51.

⁴⁹ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből*. Budapest, Grill, 1938. 121. § 6. pontja.

Szladits a kötelem fogalma kapcsán.⁵⁰ Ezen szabály viszont már messze túlmutat témánkon, és mindazokra az esetekre is vetíthető, amikor a szerződés olyan élethelyzetbe kerül, amellyel a felek egyáltalán nem számoltak, sőt, egyáltalán nem is számolhattak és nem is volt elvárható tőlük, hogy az előállt helyzettel, új ténnyel vagy változásokkal előre kalkuláljanak. Ezen előre nem látható körülmények kapcsán keletkező bizonytalansági plusz és kockázati többlet az, amire a felek szerződése nem terjed ki – hiszen amint előbb már elsoroltuk, a felek nem látták, nem láthatták előre –, de mégis bekövetkezett, akkor ennek az új ténynek a kockázatát melyik félnek kell viselni?

Szladits értelmezésében ez már azt jelenti, hogy az egyik fél által okozott bizonytalanság adott esetben az érdekmúlásnak vagy az érdekbeli lehetetlenülésnek tényállását valósíthatja meg.⁵¹

11. Hatalmasságok – II.

A fenti kitérő után vissza kell térnünk a hatalmasságok kapcsán elkezdett mondanivalónkra. A hatalmasságok esetei törvényben szabályozottak, és ismertek a feltételeik, ismertek a szabályozási kereteik, a hatalmasság kötelezettjének mentesülésének lehetőségei is. Egyes hatalmasságok időben kötöttek, például elővásárlási jog gyakorolhatósága, elállás, másoknál az idő múlása és a körülmények változása kikényszeríthetőségük korlátja lehet, mint például a vételi jog esetében. A jogmegszüntető hatalmasságok pedig vagy szankciós jellegűek és akkor konkrét szerződésszegő magatartás ellenében gyakorolhatók, vagy a szerződés jellege folytán fordulnak elő, mint a megbízásnál a felmondás, vagy pld. vállalkozási szerződésnél a megrendelői elállásnak kártalanítási következménye van a vállalkozó felé.

A hatalmasság soha nem ellenérték nélküli, gyakorlása szigorú keretek közt történhet. Az elővásárlási jognak, a vételi jognak külön vagyoni értéke van,⁵² a bánatpénzhez kötött elállás is ezt fejezi ki, továbbá kivételt képeznek azok az esetek, ahol a hatalmasság az adott ügy természetéhez kapcsolódik, mint például a szerződés felmondásának lehetősége megbízásnál vagy bérletnél. Fontos ebben a körben, hogy ezekkel a jogkövetkezményekkel a felek a szerződés meg-

⁵⁰ SZLADITS (1933) i. m. 551.

⁵¹ Uo.

⁵² Nem értünk egyet Bíró György véleményével, szerintünk a vételi jog ellenértéke és a vételi jog alapján létrehozott adásvételi szerződés alapján fizetendő vételárba beszámítandó lenne.

kötésének időpontjában számolnak, számolhatnak. A szerződéskötéskor a felek számolnak ezekkel a jogokkal, azok értéke a szolgáltatás értékénél vagy a kialakított szerződéses-értékegyensúly körében megjelenik, az ebből eredő kockázatokat is mérlegelik, így a szerződéskötés-szerződéses alku részeit képezik. A felek számolnak azzal, vagy legalábbis a lehetőség adott arra vonatkozólag, hogy számolhassanak azzal, hogy a hatalmasság révén a másik fél milyen jog gyakorlására lesz jogosult.

A magánjogi szerződésből fakadó, tehát a felek megállapodásán alapuló hatalmasságok viszont nem a törvény szövetéből épülnek, ezért nem tekinthetők olyan szilárdaknak és egyértelműen meghatározottaknak, mint a törvényi hatalmasságok, és ezen felhatalmazások korlátait is máshol kell keresnünk. Ha létre is jönnek és érvényesek is ezek a megállapodások, sorsuk abba a szerződési szövetbe van belefoglalva, amelynek keretében születtek, érvényesülésük pedig a konkrét tényállás esetlegességének a függvénye. Ezért az ilyen hatalmasságoknak vizsgálniuk kell az ellenértékét is, ha pedig ellenérték nélküliek, akkor ajándékként minősítendőek, és az ajándékozó erre vonatkozó külön jogait tudja érvényesíteni.

12. Összegzés

Amint a fenti áttekintésből láttuk, a szerződés módosítása a felek döntésének szabadságába tartozik. A szerződésmódosítás kikényszerítése hasonlóan idegen a magánjogban, mint a szerződéskötés kötelezettségének megfogalmazása. A szerződésmódosítás bírói úton is csak kivételesen érvényesíthető, a külső körülményeknek olyan alapvető módon kell megváltozniuk és olyan közvetlen módon kell a szerződésre hatniuk, hogy az eredeti szerződéses vállalás értéktartalma irreálissá váljon. A felek szabadsága az egyoldalú szerződésmódosítás kikötésének körében nem tekinthető határtalannak, hanem a szerződési jog határain belül köthető ki és érvényesíthető. Ezek a határok a következők:

Az egyoldalú szerződésmódosítás érvényessége ezért vizsgálható a szerződés arányosságának szempontjából is, vagyis hogy milyen szolgáltatás áll az akként nyújtott lehetőséggel szemben. A nyújtott szolgáltatás mértéke, jellege viszont már alkalmas lehet arra is, hogy az egyoldalú szerződésmódosítás értékhatárait is meghatározza, és csak annyiban válik gyakorolhatóvá ez a jog, amint az szerződéskötés kori synallagma egyenértékűségébe belefér. Viszont annak korlátja pedig ugyanaz az ésszerűség és méltányosság kell hogy legyen, mint azt az egyoldalú szolgáltatás-meghatározás körében a régi magyar jogunk példáján láttuk.

Ha a szerződésmódosítás oka az eredeti szerződéses körülmények változása, akkor ezen jog gyakorlásának feltételei meg kell hogy egyezzenek a bírói szerződésmódosítás során alkalmazott feltételekkel és korlátokkal. Ez a hatalmaság kizárólag az eredeti szerződéses értékegyensúly helyreállítására alkalmazható, egyoldalú előnyök nem érvényesíthetők. A jog korlátját jelenti a lehetetlenülés szerződést megszüntető hatálya.

Az egyoldalú szerződésmódosítás kiköthetőségének vizsgálatánál figyelemmel kell lennünk a Ptk. azon rendelkezéseire, amelyek a szerződésmódosításra vonatkoznak. A felek közös szerződésmódosítására alapvetően minden esetben lehetőség van. A bírói szerződésmódosítás viszont már feltételekhez kötött: tartós jogviszony, feleken kívüli körülmények változásai, stb. Az egyoldalú szerződésmódosítás joga szintén csak abban a körben gyakorolható, amely grosschmidi „érdekirányadás” vizsgálata mentén – azaz a szerződő felek szemben álló érdekének figyelembevétele és jövőbeni fenntartása mellett, hiszen ezen érdekek védelmét fejezték ki szerződésükben – az „*igazságos kiegyenlítés megtalálásával*” oldható meg, ezért csak az eredeti értékegyensúly visszaállítására jogosíthat csak fel.

Függelék

1996. évi CXX. törvény 210. §

- (1) A pénzügyi intézmény pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződést csak írásban vagy minősített elektronikus aláírással ellátott elektronikus okirat formájában köthet. Az írásban kötött szerződés egy eredeti példányát a pénzügyi intézmény köteles az ügyfélnek átadni.
- (2) A pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatásra irányuló szerződésben egyértelműen meg kell határozni a kamatot, díjat és minden egyéb költséget vagy feltételt, ideértve a késedelmes teljesítés jogkövetkezményeit és a szerződést biztosító mellékkötelezettségek érvényesítésének módját, következményeit is.
- (3) Fogyasztóval kötött kölcsönszerződésben vagy pénzügyi lízingszerződésben az ügyfél számára kedvezőtlenül kizárólag a kamatot, díjat vagy költséget lehet egyoldalúan módosítani. Egyéb feltétel, ideértve az egyoldalú módosításra okot adó körülmények felsorolását is, egyoldalúan nem módosítható az ügyfél számára kedvezőtlenül. Az egyoldalú módosítás jogát a hitelező akkor jogosult gyakorolni, ha a módosításra okot adó objektív körülmények tételes meghatározását a szerződés tartalmazza, valamint a hitelező árazási elveit írásban rögzítette.
- (4) Az árazási elveknek tartalmazniuk kell legalább a következőket:
 - a) valamely kamat, díj vagy költség módosítása a szerződésekben foglalt és az adott kamat, díj vagy költség mértékére ténylegesen hatást gyakorló ok alapján történhet;
 - b) ha valamely feltétel változása a kamat-, díj- vagy költségelem csökkentését teszi indokolttá, azt is érvényesíteni kell;
 - c) az adott kamat-, díj- vagy költségelemre kihatással bíró ok-okozati feltételeket együttesen, tényleges hatásuk arányában kell figyelembe venni;
 - d) díjat vagy költséget évente legfeljebb a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett előző évi éves fogyasztói árindex mértékében lehet emelni.
- (5) Az árazási elvek megfelelőségét, valamint az árazási elvek alkalmazásának gyakorlatát a Felügyelet ellenőrzi. Az ellenőrzés során a Felügyelet figyelembe veszi a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény hatálya alá tartozó, a Felügyelet által is elfogadott magatartási kódex rendelkezéseit.

- (5a) A fogyasztóval kötött deviza alapú hitel-, vagy kölcsön szerződések esetében a pénzügyi intézmény kizárólag azokat a költségeket és díjakat számíthatja fel devizában, amelyek az adott szerződés teljesítésének és fenntartásának érdekében a deviza forrás megszerzésével közvetlenül kapcsolatban állnak, ide értve a kamat jellegű kezelési költséget és a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással kapcsolatos költséget, amennyiben a hitelintézetet terhelő biztosítási díj is deviza alapú. Nem számolható fel a fogyasztó számára devizában a szerződéskötéssel, a levelezéssel, a kimutatások és igazolások előállításával, az ügyfelek látogatásával, a hitel monitoringgal, a felmondással, a fedezet értékbecslésével és cseréjével, a szerződés módosításával, a nem a deviza alapú hitel- vagy kölcsöntartozás mindenkori összegéhez igazodó hitelfedezeti biztosítási szolgáltatással, továbbá a hitelszerződés ügyintézésével és a kapcsolódó hitelszámla lezárásával kapcsolatos díj és költség.
- (6) A (3) bekezdésben meghatározott szerződések esetén kamatot, díjat vagy költséget érintő, egyoldalú, az ügyfél számára kedvezőtlen módosítást – referencia-kamatlábhoz kötött kamatnál a referencia-kamatláb változásából eredő kamatváltozás, valamint az állami kamattámogatással nyújtott lakáskölcsön kivételével – a módosítás hatálybalépését megelőzően legalább hatvan nappal hirdetményben közzé kell tenni. A módosításról és a módosítást követően várhatóan fizetendő törlesztőrészletről – referencia-kamatlábhoz kötött kamatnál a referencia-kamatláb változásából eredő kamatváltozás, valamint az állami kamattámogatással nyújtott lakáskölcsön kivételével – az érintett ügyfeleket postai úton vagy más, a szerződésben meghatározott tartós adathordozón értesíteni kell. A módosítással kapcsolatos tájékoztatást elektronikus kereskedelmi szolgáltatás nyújtása esetén az ügyfelek számára folyamatosan és könnyen hozzáférhető módon, elektronikus úton is elérhetővé kell tenni.
- (7) A (6) bekezdésben meghatározott közvetlen értesítés feladási időpontjának legalább 60 nappal meg kell előznie a módosítás hatálybalépését.
- (8) Állami kamattámogatással nyújtott lakáskölcsön esetén kamatot, díjat vagy költséget érintő, egyoldalú, az ügyfél számára kedvezőtlen módosítást a módosítás hatálybalépését megelőzően legalább 15 nappal hirdetményben közzé kell tenni, elektronikus kereskedelmi szolgáltatás nyújtása esetén az ügyfelek számára folyamatosan és könnyen hozzáférhető módon, elektronikus úton is elérhetővé kell tenni.

- (9) A (3) bekezdésben meghatározott szerződéseknel a kamat, díj vagy költség ügyfél számára kedvezőtlen egyoldalú módosítása esetén – referencia-kamatlábhoz kötött kamat esetén a referencia-kamatláb változásából eredő kamatváltozás kivételével – az ügyfél a módosítás hatálybalépése előtt – a (10) bekezdésben meghatározott eltéréssel – jogosult a szerződés díjmentes felmondására.
- (10) Jelzáloglevéllel finanszírozott kölcsönszerződés esetén – ideértve a jelzálog-hitelintézet által refinanszírozott kölcsönszerződést is a tényleges refinanszírozást követően –, a kamat, díj vagy költség ügyfél számára kedvezőtlen egyoldalú módosítása miatt az ügyfelet megillető felmondáskor a hitelintézet jogosult a lejárat előtti visszafizetéssel járó költségeit érvényesíteni. A kölcsönszerződésnek tartalmaznia kell, hogy a kölcsön jelzáloglevéllel finanszírozott, vagy jelzáloglevéllel kívánják refinanszíroztatni, továbbá ennek jogkövetkezményeit. Jelzálog-hitelintézet által refinanszírozott kölcsönszerződés esetén az ügyfelet legkésőbb a refinanszírozás bekövetkezését követő 30 napon belül feladott értesítővel kell tájékoztatni a refinanszírozás megvalósulásáról.
- (11) A (3) bekezdésben nem szabályozott szerződések esetén kamatot, díjat vagy egyéb szerződési feltételt csak akkor lehet egyoldalúan, az ügyfél számára kedvezőtlenül módosítani, ha a szerződés ezt a pénzügyi intézmény számára – külön pontban – egyértelműen meghatározott feltételek, illetve körülmények esetére lehetővé teszi. A szerződés kamatot, díjat érintő – az ügyfél számára kedvezőtlen – módosítását a módosítás hatálybalépését tizenöt nappal megelőzően, hirdetményben közzé kell tenni, elektronikus kereskedelmi szolgáltatás nyújtása esetén az ügyfelek számára folyamatosan és könnyen hozzáférhető módon, elektronikus úton is elérhetővé kell tenni.
- (12) Szerződés egyoldalúan nem módosítható új díj vagy költség bevezetésével. Az egyes kamat, díj vagy költségelemek szerződésben meghatározott számítási módja egyoldalúan, az ügyfél számára kedvezőtlenül nem módosítható.
- (13) Az ügyfél hirdetményben történő tájékoztatása során biztosítani kell, hogy megállapítható legyen, melyik kamat-, díj- vagy költségelem milyen mértékben változik. Az ügyfél számára elérhetővé kell tenni a módosítás okait.
- (14) A pénzügyi intézmény az ügyfél számára nem kedvezőtlenül egyoldalúan módosíthatja az ügyféllel kötött szerződés feltételeit.

- (15) A (3) bekezdésben meghatározott szerződés felmondását megelőzően a pénzügyi intézmény a fogyasztónak, valamint a szerződésben kezesként részt vevő személynek, továbbá – ha a zálogfedezetet nem a hitelfelvevő nyújtja – a zálogkötelezettnak küldött írásbeli fizetési felszólításban felhívja a fogyasztó, valamint a kezes, illetve a zálogkötelezett figyelmét a teljes fennálló és a lejárt tartozás összegére, a fizetendő kamat és késedelmi kamat mértékére, valamint a nemfizetés esetén növekvő kamattelejre és a tartozás rendezésének elmaradása esetén a várható jogkövetkezményekre.
- (16) A (3) bekezdésben meghatározott szerződés felmondását a pénzügyi intézmény a fogyasztónak és a kezesnek megküldi. A felmondás megküldésének igazolása a pénzügyi intézményt terheli.